

miş olan Medrese-i Nâsiriyye'nin reisliğine getirildi. Cüzcânî'nin hukuk alanındaki bilgi ve kabiliyetini takdir eden Sultan Nâsirüddin onu tekrar kâdilkudât tayin etti (1251). İki yıl sonra İmâdüddin Reyhân'ın tertip ettiği saray entrikaları sonunda gözden düştü ve azledildi. Ancak ertesi yıl eski mevkiini tekrar elde etti ve kendisine "sadr-ı cihân" unvanı verildi (1254). Nâsirüddin'in güçlü veziri Uluğ Hân-ı A'zam'ın desteğiyle bir kere daha kâdilkudâtlığa tayin edilen Cüzcânî Sultan Gıyâseddin Balaban'ın hükümdarlığı sırasında (1266-1287) vefat etti ve büyük bir ihtimalle Delhi'de defnedildi.

Eserleri. Cüzcânî'nin en önemli eseri *Ṭabaḳât-ı Nâsiri*'dir. Cüzcânî, bir kısmı zamanımıza intikal etmeyen birçok kaynaktan faydalanarak yazdığı ve Eylül 1260'ta tamamlayarak Sultan Nâsirüddin Mahmud'a sunduğu bu eserle büyük bir üne kavuşmuştur. Hz. Âdem'den başlayarak kendi zamanına kadar gelen olayları ihtiva eden ve umumi bir İslâm tarihi olan bu eser, üslûbunun güzelliği ve muhtevasının zenginliği sebebiyle XIII. yüzyılda yazılan tarihler arasında seçkin bir yere sahiptir. Özellikle müellifin yaşadığı dönemde Hindistan ve Afganistan'da meydana gelen olaylar açısından *Ṭabaḳât-ı Nâsiri* birinci elden kaynaktır. Cüzcânî saraya yakınlığından da faydalanarak olayların bir bölümünü bizzat kendi müşahedelerine, bir bölümünü de yine görgü şahitlerinin ifadelerine dayanarak yazmıştır. Başka hiçbir kaynaktan rastlanmayan orijinal bilgilerin bulunduğu *Ṭabaḳât-ı Nâsiri* yirmi üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde sırasıyla peygamberler tarihi, Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler, Abbâsîler, İran'da hüküm süren hânedanlar, Tüba' ve Yemen hükümdarları, Tâhirîler, Saffârîler, Sâmânîler, Deylemîler (Büveyhîler), Gaznelîler, Selçuklular; İdenizliler, Fars Atabegleri (Salgurlular) ve Sencer'den sonra Nişâbur'da hüküm süren emîrler; Nimrûz ve Sistan melikleri, Eyyûbîler, Hârizmşahlar, Gurlular, Gurlular'ın Bâmiyân ve Toharistan kolu, Gazne'de hüküm süren Gurlular, Delhi Sultanlığı (Muizzîler), Delhi Sultanlığı (Şemsîler), Delhi Sultanlığı'na tâbi melikler, Karahitay ve Moğol istilâsı anlatılmaktadır. Berenî *Ṭabaḳât-ı Nâsiri*'ye *Târîḫ-i Firûzşâhî* adıyla bir zeyil yazmıştır. Daha sonraki yıllarda Mîrhând ve Hândmîr gibi tarihçiler *Ṭabaḳât-ı Nâsiri*'yi kaynak olarak kullanmışlardır. Eserin Hindistan'la ilgili XI ve XVII-XXIII. bölümleri ilk defa W.

Nassau Lees, Hâdim Hüseyin ve Abdülhay tarafından Bibliotheca Indica Kütüphanesi arasında yayımlanmıştır (Calcutta 1864). Moğollar'la ilgili kısmı da *Siyâsetü'l-emşâr fi tecribetü'l-a'şâr der Târîḫ-i Âl-i Cengîz* adıyla basılmıştır (Bombay 1890). Daha sonra Abdülhay Habîbî Kandehârî tarafından eserin tamamı neşredilmiştir (*Ṭabaḳât-ı Nâsiri yâ Târîḫ-i İrân ve İslâm*, I, Quetta 1949, II, Lahore 1954; I-II, Tahran 1363). *Ṭabaḳât-ı Nâsiri* H. G. Raverty tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir (Calcutta 1873-1881; indeks, Calcutta 1897) ve bu neşrin tapkıbasımı da yapılmıştır (New Delhi 1970). H. M. Elliot ve Dowson da eserin geniş bir özetini İngilizce'ye çevirmiş ve *The History of India as Told by its own Historians* (London 1869) adlı kitabın II. cildinde (s. 259-383) yayımlanmışlardır. Cüzcânî'nin *Nâsirinâme* adlı bir mesnevi yazdığı kaynaklarda zikrediliyorsa da eser zamanımıza intikal etmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cüzcânî, *Ṭabaḳât-ı Nâsiri* (trc. H. G. Raverty), Calcutta 1881, mütercimnin girişi, II, XIX-XXXI; a.e. (nşr. Abdülhay Habîbî), Lahore 1954, II, 724-772; Abdülhak ed-Dihlevî, *Aḥbârü'l-aḥyâr*, Meerut 1278/1861, s. 80; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, I, 72; Browne, *LHP*, II, 470; Storey, *Persian Literature*, I, 68-70; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetu'l-ḥavâṭir*, I, 174-178; Abbas İkbâl, *Târîḫ-i Moğûl*, Tahran 1341 hş./1962, s. 483; H. M. Elliot — J. Dowson, *The History of India, as Told by Its Own Historians*, Lahore 1976, II, 259 vd.; Barthold, *Türkistan*, Ankara 1990, s. 41, 62-63, ayrıca bk. İndeks; H. G. Raverty, "Memoir of the author of the *Ṭabaḳât-ı Nâsiri* [Minhâj Sirâj, Jüzjânî, Rypka, 439]", *JASB* (1882), s. 76-85; Zakariyya Fayyâdî — Abd al-Ḥaḳḳ Muḥaddith, "Tadhkirat-i Muşannifin-i Dihl-i", *Aligarh Magazine*, XIII/1, Aligarh 1934, s. 7; Mumtaz Moin, "Qâḍî Minhâj al-Dîn Sirâj al-Juzjânî", *JPHS*, XV/3 (1967), s. 163-173; M. Fuad Köprülü, "Cüzcânî", *İA*, III, 230-236; Abdülhay Habîbî-Kandehârî, "Cüzcânî", *İDMİ*, VII, 505-508.

A. S. BAZMEE ANSARI

CÜZEKÂNÎ

(الجوزقانی)

Ebû Abdillâh Hüseyin b. İbrâhîm
b. Hüseyin el-Hemedânî el-Cüzekânî
(ö. 543/1148)

Hadis âlimi.

Hemedân'da bir yerleşim merkezi veya bir kabilenin adı olan Cüzkân'a nisbetle Cüzekânî, Cevrekânî, Cürekanî, Cürkânî ve Cüzekî gibi farklı nisbelerle anılmaktadır. İbnü'l-Kayserânî, Ebû Zeke-riyyâ Yahyâ b. Mende, Abdülhâlik b. Ahmed el-Yûsufî ve A'meş diye tanınan

Hamd b. Nasr el-Hemedânî gibi hocalardan hadis almıştır. Abdürrezzâk el-Cifî ve kendisinden *kitâbet** usulüyle hadis yazmış olan kız kardeşinin oğlu Necîb b. Gânim et-Tayyân başlıca talebelerindedir. Bağdat'a gidip orada hadis rivayet etmiştir. 16 Receb 543'te (30 Kasım 1148) seferde bulunduğu sırada vefat eden Cüzekânî'nin nerede öldüğü bilinmemektedir.

Cüzekânî'nin hadise dair birçok eser yazdığı kaydedilmektedir; bunların en meşhuru uydurma hadisleri senedleriyle birlikte ihtiva eden *el-Ebâṭil* adlı kitabıdır. Eser *el-Mevzû'ât mine'l-eḥâdîşü'l-merfû'ât* adıyla da anılmaktadır. Kitabın ismini Brockelmann *el-Eḥâdîşü'l-ebâṭil ve'l-menâkîr ve's-şihâḫ ve'l-meşâḫîr* olarak tesbit etmiştir. Eseri inceleyen Zehabî, müellifin birçok rivayeti sahih sünnete aykırı olması sebebiyle uydurma olarak nitelendirdiğini söylemekte ve çeşitli hatalarını tesbit ettiğini belirtmektedir (*Tezkiretül-huffâz*, IV, 1308). Bazı muhaddisler de onun sahih sünnete aykırı oldukları gerekçesiyle birçok rivayeti uydurma diye nitelendirmesini doğru bulmamakta, cem' ve te'lîf* metoduyla hadisleri bağdaştırma imkânı varken bu yola gitmeyi uygun görmemektedirler. Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî *el-Mevzû'âtü'l-kübrâ*'nın telifinde Cüzekânî'nin bu eserini esas almıştır. *el-Ebâṭil* Abdurrahman Abdülcebbar el-Firyuvâî'nin tahki-kıyla Hindistan'da basılmıştır (1983).

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 184; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, I, 307; Zehabî, *A'lamü'n-nübelâ*, XX, 177-178; a.m.f., *Tezkiretül-huffâz*, IV, 1308-1309; Safedî, *el-Vâfi*, XII, 315-316; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, II, 269-271; Süyûtî, *Ṭabaḳâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 471; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 136; Brockelmann, *GAL*, I, 623; *İzâhu'l-meknân*, II, 261; Zirikî, *el-A'lam*, II, 247; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, III, 306; Ket-tânî, *er-Risâletü'l-müsteṭrafe*, s. 149; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyân*, III, 542-543.

SELMAN BAŞARAN

CÜBBÂÎ, Ebû Ali

(أبو علي الجبائي)

Ebû Ali Muhammed
b. Abdilvehhâb b. Sellâm el-Cübbâî
(ö. 303/916)

Basra Mu'tezilesi reislerinden,
kelâm, tefsir ve fıkıh âlimi.

Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamakla birlikte 235 (849-50) yılında Hûzistan'ın Cübbâ kasabasında doğduğu bilinmektedir. Bazı kaynaklar Basra-